

Nasjonalbiblioteket

LÆRERVEILEDNING

Glimt fra en kulturhistorie

Foto: Gareth Gardner

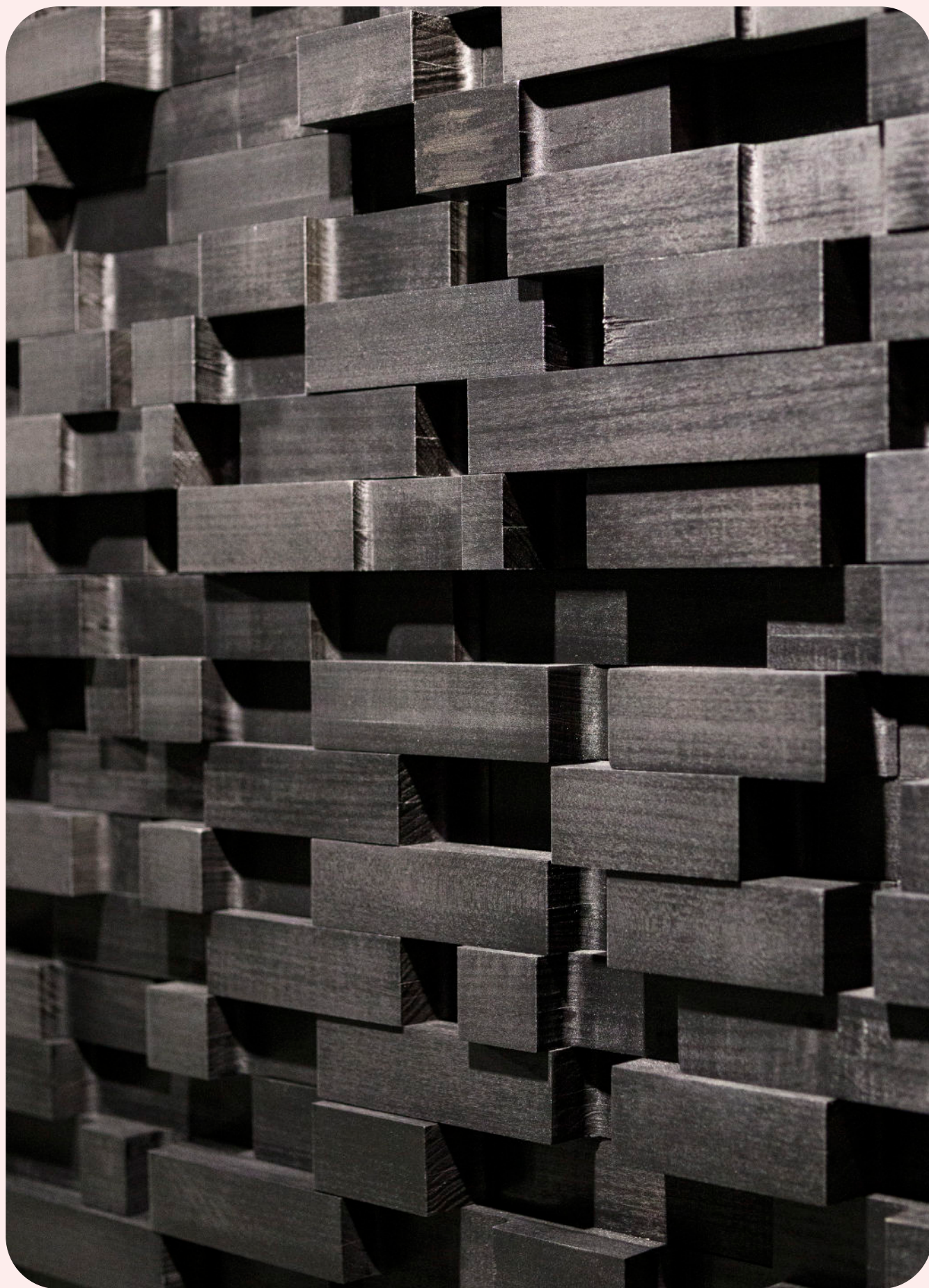

Foto: Gareth Gardner

I utstillingen Opplyst. Glimt fra en kulturhistorie har vi hentet noen spesielt viktige gjenstander frem i lyset, fra mørke skuffer og magasiner. Disse representerer glimt fra den norske kulturarven. De forteller om makt og motmakt, store gjennombrudd, kreative mesterverk og avgjørende hendelser som inngår i vår felles historie.

Foto: Gareth Gardner

Til deg, kjære lærer

Velkommen til Nasjonalbiblioteket! Elevene dine skal nå utforske en liten del av den norske kulturarven på ca. 60 minutter. Her følger et forslag til hvordan du kan strukturere besøket.

- ➔ Del gjerne elevene i fem grupper, med en lagleder. Hver gruppe får ett oppgavehefte og skal utforske fem utvalgte gjenstander i utstillingen. I utstillingsrommet starter gruppe 1 ved gjenstand 1, gruppe 2 ved gjenstand 2 og så videre. Her kan elevene følge progresjonen i heftet slik at alle gruppene er innom de fem gjenstandene. Du kan beregne at elevene bruker ca. 45 minutter på hoveddelen.
- ➔ Etter å ha fulgt denne ruten skal elevene ta fatt på oppgavene under «Utforsk sammen». Vi anbefaler at alle gjør dette mot slutten av besøket, selv om gruppene ikke er helt ferdige med hoveddelen. Du kan beregne at elevene bruker ca. 15 minutter på denne delen.

Tilpass gjerne ved behov! På sidene som følger, finner du selve oppgavene elevene blir bedt om å løse, samt en lærerveiledning til hver av oppgavene.

Praktisk om utstillingen

Utstillingsmaterialet er originalt, og dere bør utvise forsiktighet i lokalet. Her kan man bruke sunn fornuft. Det er tillatt å ta bilder, men unngå blits, siden noen av objektene ikke tåler sterkt lys. Det er ikke tillatt med mat og drikke i utstillingslokalene, og vi anbefaler at sekker og vesker låses inn i garderobeskapene ved foajeen.

Forslag til etterarbeid

Denne lærerveiledningen er ment som støtte for deg i forkant av, underveis og i etterkant av besøket. Skolebesøket krever ikke spesifikt forarbeid eller noen hjelpemidler. Mange ønsker likevel forutsigbarhet og å kunne være en ressursperson. Noen trenger mer rettledning enn andre. Kanskje lærerveiledningen kan være til hjelp?

Håpet er at besøket blir en fin opplevelse for dere, og at det leder til gode diskusjoner underveis og i etterkant – også i klasserommet. Lykke til og kom gjerne med tilbakemelding om hvordan dere opplevde dette skoletilbudet!

① Magnus Lagabøtes landslov

Kong Magnus Lagabøtes landslov av 1274 var blant de første landsomfattende lovbøkene i Europa. Den hadde enorm betydning i sin samtid, og var gjeldende i flere århundrer i Norge. Landsloven er et av de viktigste norske dokumentene fra middelalderen, og hadde som formål å sørge for at innbyggerne skulle sikres mot urettferdighet og overgrep – med loven i ryggen.

Spørsmål

1. Hvordan vil dere beskrive gjenstanden? Er det noe med denne gjenstanden som er spesielt interessant? Hva og hvorfor?

Svaret på spørsmålet kommer faktisk litt an på hvilket eksemplar av Landsloven som er utstilt for øyeblikket, men også hvilke sider av boken som vises. Uavhengig av disse faktorene er det interessant at boken er et resultat av spesialisert håndverk. Sidene i boken er laget av pergament, og innbindingen var både kostbar og tidkrevende. Boken er også håndskrevet, og skriften er så presis og jevn at den nesten ser trykt ut!

Noe annet man kanskje oppdager, er ulike illustrasjoner, gjerne i margen. Noen er enkle, andre mer avanserte. Hvorfor tegnet man i disse bøkene? Henger illustrasjonene sammen med innholdet i teksten? Gjorde tegningene det lettere å finne frem i dette bokverket?

Hvorvidt den er interessant, handler altså både om utseende, innhold, teknologi og forholdet mellom avsender og mottaker. De fleste bøker overlever faktisk ikke i 700 år. De blir gamle og utslitte. Vi vet også om tilfeller hvor bøker som denne blir gjenbrukt på mange vis – som skolsåler og som innbinding til fyrverkeri! Så hvis gamle bøker overlever, er det fordi noen verdsetter dem.

2. Hva vet dere om middelalderen i Norge? Hva tror dere står i en slik lovbok sammenliknet med dagens lovbøker?

Norsk middelalder er perioden fra ca. 1050, da landet ble kristnet og vikingtiden tok slutt, og frem til reformasjonen begynte i 1537. I middelalderen ble Norge for alvor en del av Europa, både politisk, økonomisk og kulturelt.

- Norske konger deltok i europeisk politikk og giftet seg inn i europeiske familier.
- Norge ble en del av europeiske handelsnettverk. Norge eksporterte særlig fisk og importerte korn og luksusvarer.

- Norge ble en del av den romersk-katolske kirken. Norske prester og biskoper leste og skrev på latin.

Landsloven ble innført i 1274 av kong Magnus Lagabøte. Mange av reglene i loven kom fra gamle norske lover og tradisjoner. Men Landsloven var altså Norges første riksdekkende lov. I middelalderen var den norske staten slik vi kjenner den i dag, i ferd med å vokse frem. Landsloven er en viktig kilde til den prosessen.

- Landsloven må jo være ganske ulik lovene i vår tid? Her står det ikke noe om klimaavtrykk eller åtte timers arbeidsdag. Men loven regulerer likevel mye av det vi tenker at en lov skal: maktfordelingen i samfunnet, arv, skatt, straff, eiendomsrett, leiekontrakter, ekteskap og militærtjeneste. Kanskje er Landsloven en mulighet til å tenke over hva vi mennesker trenger å ha regler for om vi skal leve sammen i et samfunn?

Magnus Lagabøtes landslov Codex Hardenbergianus, tidlig 1300-tall

Foto: Katarina Theis-Haugan

② Georg W. Fossums filmnegativ

I november 1942, under andre verdenskrig, ble 529 norske jøder deportert fra Oslo havn med skipet «Donau». Siste stopp var Auschwitz, hvor de fleste umiddelbart ble drept i gasskamre. Kun ni personer overlevde til krigens slutt. Siden deportasjonen ble organisert av okkupasjonsmakten i samarbeid med norsk politi, minner denne hendelsen oss på den norske medvirkningen til jødeutryddelsen. Dette er det eneste bildet som dokumenterer deportasjonen i Norge.

Spørsmål

1. I bakgrunnen på bildet ser vi lasteskipet «Donau». Kan vi forestille oss hvem menneskene på bryggekannten er? Hva tror dere at de tenker? Hva kan ha foregått inne på skipet?

Forfatter Jan Erik Vold har fantasert om at kvinnen i forgrunnen er poeten Gunvor Hofmo, som var på kaien den dagen fordi kjæresten hennes, Ruth Maier, var sendt med skipet. Dette kan ikke bekreftes. Men om menneskene er naboer, tilfeldig forbipasserende, overgripere eller pårørende av de som ble tatt med om bord, er fortsatt åpent for tolkning.

Hva disse menneskene kan ha følt eller tenkt, vet vi derfor heller ikke noe om. Nazismen hadde sine støttespillere også i Norge – blant politikere, blant akademikere, i politiet og i sivilbefolkningen ellers. Hvilke forutsetninger hadde vanlige folk for å si noe om disse nordmennenes videre skjebne? Hva visste man om konsentrasjonsleirene på dette tidspunktet?

Hva som foregikk på skipet, eller hvordan de 529 nordmennene opplevde denne hendelsen, er også et åpent spørsmål. De visste kanskje ikke hva som lå foran dem, de heller? Deportasjonen i seg selv må ha vært et voldsomt brudd i tilværelsen, og for oss som kjenner historien, får selve bildet en enda mer kraftfull dimensjon.

2. Hvilken betydning har fotografier for vår historieforståelse? Kommer dere på andre virkningsfulle historiske fotografier?

I forbindelse med femtiårsmarkeringen av mordet på europeiske jøder ble det stilt ut fotografier som dokumenterte jødedeportasjonen i alle okkuperte land. Denne utstillingen fant sted i Wannsee, utenfor Berlin. Norge var det eneste landet som manglet fotodokumentasjon. Av ulike grunner ble denne bildeserien publisert for offentligheten først i 1994. Tiden det tok å få fremkalt dette bildet, står i sterk kontrast til den raske deportasjonen av de norske jødene.

- Hvordan har mangelen på dokumentasjon påvirket hvordan vi har husket denne delen av historien vår?
- Både det gamle Hellas, svartedauden og den franske revolusjonen fant sted før fototeknologien. Er fotografier særlig viktige vitnesbyrd?

I internasjonal sammenheng fikk bildet av «napalm-jenta» stor betydning for synet på Vietnamkrigen. Bildet av tre år gamle Alan Kurdî sin livløse kropp på en strand på Kos fanget det grusomste ved flyktningkrisen i 2015.

Det samme bildet kan vekke ulike assosiasjoner og følelser, avhengig av øyet som ser, og tiden det sees i. Nordmenns delaktighet eller handlingslammelse overfor de norske jødene har fått større plass i formidlingen av andre verdenskrig de siste årene, og etter alle solemerker ser vi på dette bildet på en annen måte nå enn vi gjorde da det kom frem i lyset i 1990-årene.

Georg W. Fossums filmnegativ: Deportasjon av jøder, 26. november 1942

③ Dorothe Engelbretsdotter: *Siælens Sang-Offer*

Dorothe Engelbretsdatter regnes som den første profesjonelle forfatteren i Danmark-Norge. *Siælens Sang-Offer* (1685) er hennes debutbok. Den inneholder en rekke salmer som gjenspeiler den kristne virkelighetsoppfatningen i perioden vi kaller barokken. Døden er et gjennomgående tema i salmene. Dette illustreres i følgende verselinjer: «Timeglasset renner ut / Døden oss i hælen går.»

Spørsmål

1. Har dere en oppfatning av at død og lidelse var en større del av tilværelsen på 1600-tallet enn i dag? Begrunn svaret

Historiske epoker er gjerne motsetningsfylte, men 1600-tallet assosieres ofte med elendighet. Dette var tross alt tiden hvor hekseprosessene var på sitt mest omfattende, også i Bergen, der Dorothe Engelbretsdotter levde og virket. Det var en tid hvor medisinene var få og ineffektive, og epidemier, bybranner og kriger slo innover små og store byer. Det fantes ikke elektrisk lys, så når natten kom, ble det faktisk mørkt. Kanskje er lidelsen overdrevet? Kanskje ikke?

«Ny sorg forårsaker nye sanger», skriver Engelbretsdotter i forordet til sin første salmebok. Selv fødte Engelbretsdotter ni barn, men kun to vokste opp. Også disse to mistet hun tidlig. Litteraturen kan sette ord på hva vi føler, og salmer er intet unntak. Hun holdt fast ved livets brutale sider, samtidig som hun ga trøst til den som hadde lidd tap. Kanskje var det hennes ømme, konkrete og dels voldsomme bilder som gjorde at hun ble elsket av leserne i sin samtid?

Salmene er en anmodning om å følge Guds bud for å oppnå evig liv. For de fleste i Norden på 1600-tallet var det ikke den jordiske verden som var god, men det evige livet hos Gud. Er disse ideene og Dorothe Engelbretsdotters salmer relevante for vår tid? I hvilken grad er vi kvitt lidelsen? Hvor finnes lindringen?

2. Hva ser dere på tegningen på bokens første side? Hva tror dere forfatteren tenker på, og hvilke symboler omgir hun seg med?

Her ser vi et forfatterportrett av Engelbretsdotter. Hun sitter med en penn i hånden og ser ut i luften. Vi kan se for oss at hun tenker og skriver. Foran henne ser vi et timeglass og en hodeskalle. Hadde hun faktisk disse gjenstandene på skrivebordet sitt? Antageligvis ikke. Men vi kan se for oss at disse symbolene speiler tekstene hennes.

Timeglasset symboliserer tiden som renner ut, og hodeskallen er et kjent symbol på døden. Budskapet er «memento mori» – husk at du skal dø.

Men var dette gode eller dårlige nyheter for en gudfryktig skikkelse som Dorothe Engelbretsdotter?

Dorothe Engelbretsdotter: *Siælens Sang-Offer*, salmebok, 1685

Foto: Gareth Gardner

④ Arvid Sveen: «Varig vern av Alta-Kautokeino-elva!»

Etter at Vassdrags- og energidirektoratet i 1968 la planer om å bygge ut Alta-Kautokeino-elva i Finnmark, vokste det frem en storstilt folkeaksjon mot utbyggingen. Konsekvensene av utbyggingen ville bli store for naturen, reindriften og lokale bosetninger, og en allianse av samer og miljøvernere fra hele landet rettet oppmerksomheten mot urfolks rettigheter over eget land og vann. Alta-saken ble et gjennombrudd for samenes rettigheter nasjonalt.

Spørsmål

1. Ifølge plakatkunstneren, hvem er partene i konflikten? Hvilken informasjon ligger i plakats motiv?

Plakaten er et medium som er beregnet for offentligheten, og som vanligvis kombinerer tekst og kunst. Den har som formål å fange oppmerksomheten vår på avstand, og setter kanskje ting litt på spissen for å oppnå det formålet. Det sistnevnte ser vi i dette tilfellet, hvor kontrastene spiller hovedrollen. Hva ser vi?

- Til venstre i motivet går assosiasjonene til myndighetene – pengemakt, kongemakt, industri og maskineri samt død natur.
- Til høyre møter vi samene, levende kultur og levende natur, fiskeri og jakt, sol og liv.

Fremstillingen er svart-hvit, bokstavelig talt, hvor «det gode» tilsynelatende møter «det onde». Kommunikasjonen er umiddelbar – og klinkende klar. Plakaten spiller også hvordan «det nye» kommer i konflikt med «det gamle».

Må den samiske befolkningen assosieres med tradisjonelle næringer og livsførsel? Samer, som andre, er naturligvis ikke forpliktet til å leve på tradisjonelt vis. Mange smelter vel tradisjonelle elementer sammen med moderne? Og det å «holde fast» ved noe er det ikke bare samer som gjør?

2. Hvorfor er det viktig å løfte frem minoriteters stemmer, både i norsk offentlighet og i denne utstillingen?

Arvid Sveens «Varig vern av Alta-Kautokeino-elva!» illustrerer viktige konfliktsaker: moderne industri mot uberørt natur, urfolk mot myndigheter og by mot land. Plakaten forteller oss også om forholdet om majoritet og minoritet.

Norgeshistorien er ikke uten konflikter – om samer, kirker, abort, nynorsk og atomvåpen. Hvordan skal man fortelle om disse konfliktlinjene? Hvilke stemmer skal få plass? Vi trenger både flere stemmer og ikke minst andre stemmer for at det skal være mulig å fange kompleksiteten i norgeshistorien. Bred representasjon er en forutsetning for at alle kan finne seg selv i den norske kulturarven.

Hvilke andre stemmer fra det norske kulturmangfoldet bør løftes frem?

Arvid Sveen: «Varig vern av Alta-Kautokeino-elva!», plakat, 1979

⑤ Sydpolbrevet

Roald Amundsen og hans følge nådde frem til Sydpolen i 1911 – en nyhet som skulle presenteres for et globalt publikum. Den norske ekspedisjonen hadde nemlig konkurranse av en britisk ekspedisjon med samme formål. Britene, ledet av Robert F. Scott, kom for sent. På polpunktet fant de både Amundsens telt og et brev han hadde etterlatt. Brevet var til kong Haakon VII i tilfelle de norske polfarerne ikke skulle komme tilbake i live. De som aldri kom hjem, var Scott og hans følgesvenner.

Spørsmål

1. Hvorfor tror dere at Amundsen og Scott reiste på slike ekspedisjoner? Hvorfor var det avgjørende å komme først?

Kappløpet med Robert Falcon Scott var et viktig element i medie-strategien til Amundsen. Både Nordpolen og Sydpolen er symbolske steder, og det er vanskelig å bevise at man har vært der. Er det noen geografiske holdepunkter, eller «bare» is?

Det at det allerede var en britisk ekspedisjon ledet av Scott på gang, var en av forutsetningene for at Amundsen reiste. Det lå an til å bli et kappløp – og Amundsen trengte Scott for å få oppmerksomhet, men også for å bevise at han hadde vært på polpunktet. Hvis Scott nådde den samme geografiske koordinaten på Sydpolen i omtrent samme tidsrom, ville strategien lykkes. Da gjaldt det å være først ute og legge igjen noe som taperen kunne finne som bevis.

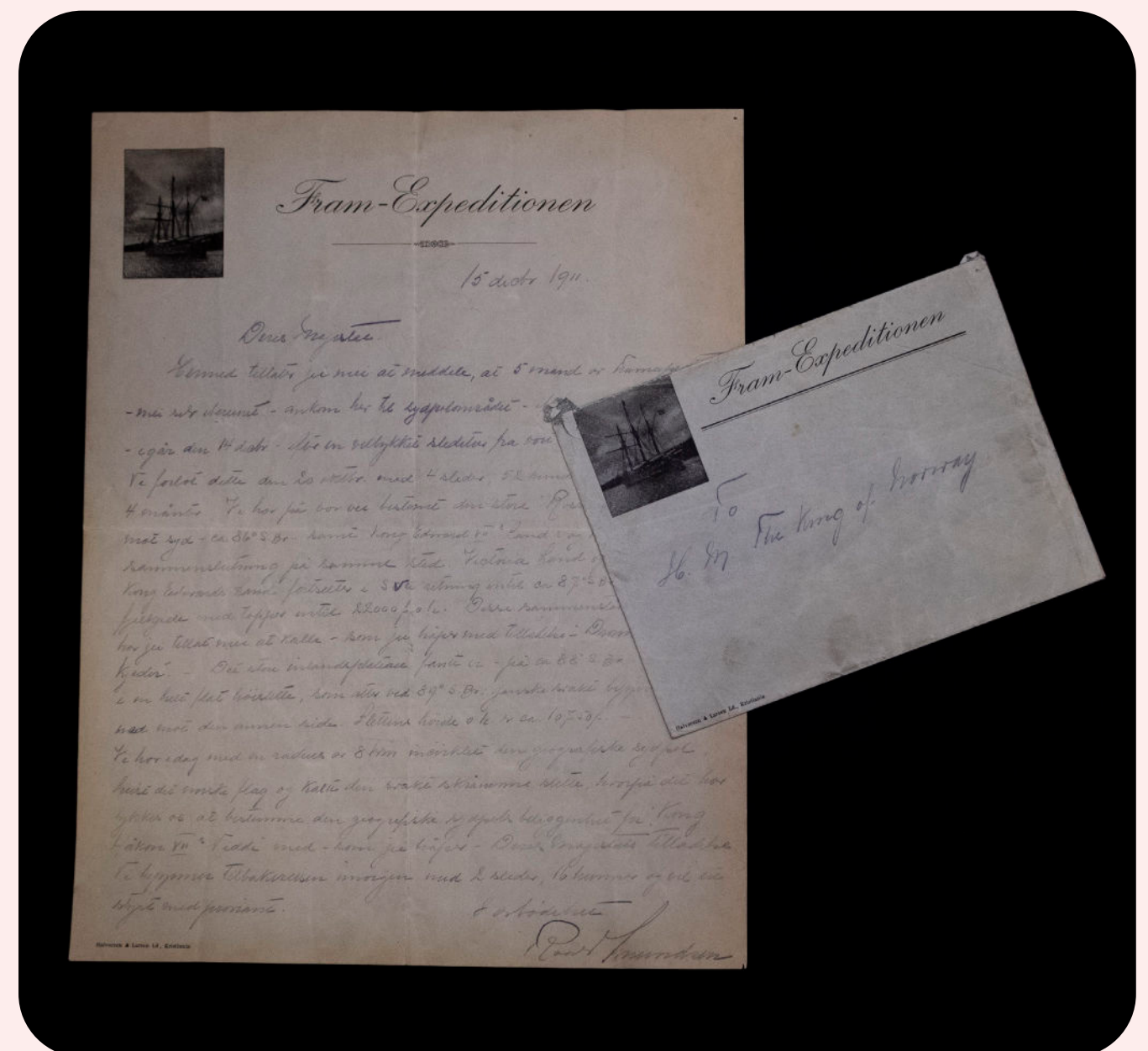
Kappløpet var avgjørende for både ekspedisjonens destinasjon og tidspunkt. Kanskje det også da forteller oss noe om motivasjonen – om hvem som drar, og om hvilke destinasjoner som er i spill? Ekspedisjoner av denne typen kan ikke løsrives fra mediesirkuset og kjendisstatusen som følger med. Men vi må også se ekspedisjonene som nasjonale prosjekter. Å være først er utslagsgivende. Hvor mange mennesker har satt sin fot på månen etter at de første gjorde det i 1969?

2. Hva tror dere Amundsen ønsket å formidle til kongen?

Det som står i brevet, er detaljer rundt reisen og ankomsten. Innholdet er i stor grad en opplisting av koordinater, datoer og stedsnavn. Amundsen opplyser at de ankom med 4 sleder og 52 hunder, og begynner avreisen fra sydpolpunktet med halvparten så mange sleder og kun 16 hunder. Han skriver også at de har «heist det norske flagg og kaltt den svakt skrånenne slette, hvorpå det har lyktes os at bestemme den geografiske sydpols beliggenhet for 'Kong Håkon VII Vidde' med – som jei håper – Deres Majestæts tilladelse». Også Dronning Maud får en

fjellkjede oppkalt etter seg.

Hvordan kan vi tolke dette? Det kommer tydelig frem at Amundsen handler på vegne av seg selv og reisefølget sitt, men i forlengelse på vegne av den norske kronen. Det han skriver i brevet, bekrefter nettopp denne ideen om at slike ekspedisjoner inngår i en bestemt kontekst. Er ekspedisjoner som dette alltid på vegne av nasjonen? Hvorfor eller hvorfor ikke? Hva med ekspedisjoner for tusen år siden, eller i dag? For Amundsen sin del var i det hvert fall viktig, enten det gjaldt videre finansiering, en plass i norske skolebøker eller ved kongens bord, å formidle i brevet at dette var en handling og en bragd som var «norsk» mer enn noe annet.

Brev til kong Haakon VII fra Roald Amundsen, 1911

Foto: Katarina Theis-Haugan

Utforsk sammen

Det skjuler seg flere gjenstander i utstillingen som forholder seg til norsk kulturhistorie. Noen er fortsatt aktuelle og kan fortelle oss noe om vår tid.

Se på følgende tre objekter:

- ➔ Darkthrone: *A Blaze in the Northern Sky*, LP
- ➔ SKAM, filmklipp fra sesong 3, episode 8, NRK
- ➔ Karpe Diem: *Heisann Montebello*

Spørsmål

1. Dette er objekter som ligger nær vår tid. Hvorfor tror dere at nettopp disse objektene er valgt ut?
2. Tror dere de vil bli stående som betydningsfulle også langt inn i fremtiden?
3. Finnes det andre objekter fra vår tid som dere tenker kunne ha vært en del av utstillingen?

Å samle den norske kulturarven i omtrent tretti gjenstander er utfordrende nok. Det er ofte når vi fått kulturuttrykk på avstand, at det er mulig å vurdere dem som «klassikere». Hvordan skal man forholde seg til det som ligger i vår nære fortid? Hvordan vet vi om uttrykkene vil tåle tidens tann? Det korte svaret er nok at vi ikke vet. Men også de nyere gjenstandene viser til noen av spenningene som ligger i kulturen vår.

- Karpe Diems *Heisann Montebello* representerer populærkulturen og tematiserer vanskelige sider ved norsk debattklima – om blant annet integrering og rasisme. Karpe, som duoen nå heter, representerer kanskje Norge i vår samtid, men spiller samtidig en tematikk som er verdensomspennende.
- SKAM-klippet i utstillingen viser en scene fra seriens tredje sesong, hvor Isak og Even forelsker seg. Kanskje denne sekvensen i SKAM forteller oss om noe bredt – nemlig norsk tv-kultur. Kanskje den også tar for seg noe som er smalere – nemlig oslobasert, moderne, skeiv ungdomskultur?
- Hva så med Darkthrone? Det blir feil å si at dette kulturuttrykket spiller storsamfunnet. Er satanisme noe særnorsk? Er det noe vi assosierer oss med? Er det noe andre assosierer oss med? Darkthrone representerer i hvert fall en eksportvare og et globalt anerkjent kunst-

uttrykk. Dette uttrykket hadde sin spede begynnelse nettopp på gutterom rundt om i norske småbyer.

I likhet med både *Heisann Montebello* og *SKAM* utfordrer også *A Blaze in the Northern Sky* det etablerte storsamfunnet. Kanskje det er derfor akkurat disse objektene er valgt ut?

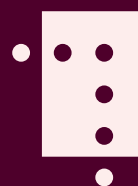

Darkthrone: *A Blaze In The Northern Sky*, LP, 1992

Foto: Katarina Theis-Haugan

DESIGN:
KORREKTUR:
TRYKK:

SMUSS STUDIO & NEWSLAB
NYE TILLEN
ERIK TANCHE NILSSEN AS

Nasjonalbiblioteket